

crkva u svijetu

RAZGOVORI

FIZIKA I METAFIZIKA

Povodom pisanja dra Ante Kusića o knjizi Filozofija očovječenja i počovječenja u Crkvi u svijetu br. 2, 1979.

Kvirin Vasilj

Srdačno se zahvaljujem Anti Kusiću na njegovu prijateljskom prikazu moje knjige *Filozofija očovječenja i počovječenja*. On je posebno potencijalnim čitateljima plemenitim i lijepim riječima preporučo knjigu na čitanje.

Još je prije njega dr. Rafo Romić u *Crkvi u svijetu* br. 2, 1978. pisao o mojoj knjizi *Marksizam i kršćanstvo*. Jedan me je prijatelj molio, da bih se osvrnuo na njegov prikaz, ali sam to odbio. Ipak je u njegovoj ocjeni knjige ostala jedna veća tiskarska pogreška, za koju je on molio uredništvo da je ispravi, ali njegov ispravak nije izišao možda zbog toga što je prekasno stigao. Njegov je izvorni tekst glasio: »... ipak Vasilj, valjda upravo stoga što filozofiju nije nikada poučavao, to ju je proučavao kroz napor izabranog produbljanja...«. U tekstu su, kako je otisnut u *Crkvi u svijetu*, ispale riječi *poučavao to ju je*, pa je ostalo napisano, da nije nikada filozofiju proučavao kroz napor izabranog produbljanja. Ipak, njegova rečenica ni inače ne odaje stvarno stanje stvari; valjda je većina profesora filozofije upravo zbog toga produbljivala svoju filozofiju, jer su filozofiju poučavali. Ja sam jedno vrijeme predavao grčki pa sam bio prisiljen, da naučim nešto grčke istine. Bez toga ne vidim velike vjerojatnosti da bih se bio dao na to. Ako je dakle zaista istina, da je netko, tko filozofiju nije poučavao, svoju filozofiju produbljavao, onda je to vjerojatno prije učinio zbog toga, jer je filozofiju ljubio, nego zbog toga, jer je nije predavao. Premda me je Romićevo pisanje o vlasti — »svaka je vlast od Boga« — a pogotovo njegova tvrdnja o kompleksu

inferiornosti u shvaćanju knjiga Novoga zavjeta izazivalo, da bih se na njegovo pisanje osvrnuo, ipak to tada nisam učinio, jer sam držao, da će umnim i objektivnim ljudima biti otvorena logična težina i obrazloženost odnosno neobrazloženost njegovih tvrdnja. Pogotovu je bilo logički neopravdano njegovo izraženo negodovanje zbog navodnog dijaloškog nedostatka u knjizi: on nije razlikovao egzistencijalni red postojanja od logičnog reda mišljenja. U egzistencijalnom redu postojanja uvijek sam svakoj osobi priznavao pravo na njezino iskreno uvjerenje, bila ona vjernik ili nevjernik, marksist ili nemarksist. Stoga nijedna revolucija nije istinita revolucija, ako ona ne znači pobjedu svih nemarksista i marksista. Uvijek mi je bilo žao, da neki kršćani nisu postavljali svoju obranu i zagovor ljudskih prava na široku ljudsku podlogu braneći tako također pravo marksista na njihovo uvjerenje u onim zemljama, u kojima su progonjeni. Ali u logičnom redu mišljenja logika ne poznaje nikakve tolerancije: ako je nešto nelogično, to ne mogu učiniti logičnim, ni pojedinačno ni udruženim snagama, svi nesveci, ma koliko bili prepredeni. Tako slično Romić ne razlikuje jasno unutrašnju istinitost neke istine od broja ljudi koji je prihvaćaju. On je postavio za mjerilo stvarne vrijednosti moga dokaza za Božju opstojnost njegov uspjeh, da uvjeri sve ljude. Tako bi bilo vrlo lako i udobno pobiti ne samo svaki mogući dokaz za Božju opstojnost nego bilo koju filozofiju ili religiju. Obično se kaže, da je vjera predmet ne samo razumne spoznaje nego također dobre volje. Ali stvarno svaka je istina predmet dobre volje: mi svaku istinu prihvaćamo fizički slobodno. To se također odnosi i na matematičke istine: čim matematičke istine postanu predmet ljudskog interesa u praksi, tri kilometra mogu lako postati četiri, a četiri metra pet metara. Veliki fizičar, utemeljitelj kvantne mehanike M. Planck kaže, da neka fizička teorija, ma kako temeljito bila obrazložena, neće biti prihvaćena od pokoljenja njezina osnivača, nego da mora čekati na buduća pokoljenja da je prime. Rekavši sve ovo, puno se zahvaljujem R. Romiću na njegovu inače lijepom prikazu moje knjige. On je također napisao kratak prikaz te iste knjige na engleskom jeziku.

Dr. Ante Kusić je visoko inteligentna i naobražena osoba kao što je visoko inteligentna i naobražena osoba i dr. Rafo Romić. Njegovo dakle mišljenje treba ozbiljno tretirati. Ali baš to je razlog da neke njegove tvrdnje, zapravo većinu njegovih tvrdnja o mojoj knjizi ne mogu razumjeti, ako ne pretpostavim da je knjigu prebrzo čitao — on sam govori u tekstu o dojmovima primo primis. Ja sam u knjigu uložio dosta truda, pa bi bilo pravo da knjigu pomno i temeljito pročita i prouči tko je želi prikazati.

Osим toga, na neku knjigu treba gledati sa stajališta namjere njezina autora i nastojati odrediti, koliko je autor svoju namjeru uspio ostvariti. Budući da sam ja svoju namjeru jasno izrazio u predgovoru knjige, knjiga nije koncipirana, kako se Kusiću činilo, više kao sumarij problematike nego kao ulaženje u pojedine probleme; ona je naprotiv zamišljena i te kako kao dosta detaljna obradba pitanja očovječenja ljudskog života. Ali ona nije bila zamišljena kao obradba cjelokupne problematike čovjekove spoznaje; o tome sam pisao u nekim drugim svojim knjigama. Ne

bi se dakle nitko trebao smatrati prikraćenim, što na tako ograničenu prostoru nisam pisao opširnije o pitanjima, o kojima nisam uopće ikanio govoriti. Knjiga je zamišljena kao podulji polisilogizam, u kojemu na način logičkog lanca jedna spoznaja podržava drugu, da bi tako što temeljitije dokazala svoju osnovnu tezu.

U knjizi sam točno definirao *svoje* pojmove fizike i metafizike. Stoga Kusićev prikaz sadržaja moje knjige nikako ne odražava moje misli. On izričito piše: »Filozofija se uzima u značenju temelja svih drugih znanosti, jer se jedan ili drugi način iz prirodoslovne znanosti mora doći do transcendentne ontologije. Biologija na vrlo izričit način svršava u transcendentnoj ontologiji...« Naprotiv, ja tvrdim, da transcendentna ontologija prethodi svim prirodnim znanostima; da se na temelju transcendentne ontologije i biologije može izvesti neka metafizička biologija. Tu postavku o spoznajnom primatu transcendentne ontologije smatram fundamentalnom za cijelu filozofiju kao metafiziku: samo je pomoću transcendentne ontologije moguće točno oblikovati i dokazati stvarnu vrijednost nekih osnovnih spoznaja ljudskog razuma, koje tvrde više nego nam neposredno iskustvo kaže. Nadalje, razlikovao sam kognitivne spoznaje od rekognitivnih. Pomoću kognitivnih spoznaja oblikujemo nove i izvorne pojmove; to je moja osnovna teza protiv E. Kanta, empirista, logičnih pozitivista i filozofa tzv. jezične analize (opet »tzv.«: ne misli se ništa zlo o svojim protivnicima; što se pak neki veliki filozofi, uključivši ovdje dapače nekada i blagu i zrelu osobu Tome Akvinskoga, pisali o svojim protivnicima, to je čitateljima njihovih djela poznato). Kada čitatelj čita Kusićev prikaz moje knjige, dobiva dojam, da neki »kritički realizam« postoji kao neki posve izgrađen sustav ljudskih spoznaja i da ja jednostavno donosim sažet prikaz njegove problematike i njegovih rezultata. A stanje stvari doista stoji posve drukčije. Ja npr. za razliku od kritičkog realizma tvrdim da ne možemo dokazati realnost tzv. fizičkog svijeta; da o njegovoj realnosti imamo mnogo bolju spoznaju od dokaza, jer je spoznajemo na temelju neposrednih umnih zrenja. Da je Kant teoretski bio svjestan ove istine, on ne bi nikada tvrdio, da su pojmovi sami po sebi prazni. Ako bi prema tome pojmovi samo svojim spojem sa sjetilnim zorovima dobivali svoj sadržaj, onda bi bilo jasno, da nikakva metafizika nije logički moguća, jer o metafizičkim bićima nemamo nikakva sjetilnog zapažanja. Nadalje, ja tvrdim, da su tzv. sistolne spoznaje, koje Kant naziva sintetičnim a priori, logički moguće, jer smo sposobni spajati dvije spoznaje u novu i izvornu spoznaju. To su kognitivni zaključci. Nadam se da sam ta pitanja dosta jasno izložio u knjizi, koliko je bilo potrebno zbog njihove početne jasnoće, kako izričito stoji napisano: mogu dobro i valjano dokazati logičnu vrijednost binomnog poučka, a da ne ulazim poblize u njegove daljne logične implikacije za matematiku. Njegova logična vrijednost i jasnoća zavise od logične vrijednosti i jasnoće njegovih premisa, a ne od njegove daljne upotrebe.

Kusić je postavio i neke posebne prigovore, na koje ću sada nastojati odgovoriti. On misli, da se nisam dovoljno jasno izrazio, kada sam napisao: »U filozofiji nastojimo otkriti svoje najveće ideale, a u određivanju

svojih ideala ljudi se neće nikada posve slagati.« On veli: nameće se pitanje: što je najveći ideal i tko mu ima pravo određivati veličinu? Budući da se ljudi razlikuju u shvaćanju svojih najviših ideala, npr. kršćani i marksisti, nije moguće pojam najvećega ideala imenovati posebno u nekom općemu sudu, koji govori o najvećemu idealu uopće. Ali svatko sebi određuje svoj najveći ideal pomoću svoje filozofije. Ne vidim da bi rečenica bila imalo nejasna. U drugome svom prigovoru pisac mi zamjera, da sam fizičarima predbacio ništa više ni manje nego zamjenu cjeline s njezinim dijelovima. Glede fizičkih teorija napisao sam ovo: Fizika iz svojih teorija izvodi neke zaključke sa zahtjevom na transcendentnu stvarnost i vrijednost, koje onda pokus treba potvrditi. Poznato je, da svaka fizička teorija nastoji na dosljedan način protumačiti sve poznate iskustvene činjenice, na koje se ona po svojoj namjeri odnosi, iz nekih jednostavnih načela ljudske spoznaje. Međutim, svaka dobra fizička teorija pored toga predviđa stanovit broj sintetičnih činjenica, koje dotada nisu bile poznate na temelju neposrednog iskustva. Stoga vrijednost njihovih zaključaka treba potvrditi ili na temelju pokusa ili neposrednog iskustva. Tako je teorija relativnosti predviđala, da će se zrake svjetla savijati na njihovu prolazu pokraj nebeskih tjelesa, što je zapažanje pomoću instrumenata u cijelosti potvrdilo. Nisam dakle tako temeljitim znanstvenim osobama kao što su veliki fizičari pripisivao tako veliku i ružnu logičku pogrešku kao što je zamjene dijelova s njihovom cjelinom.

Posebno me je zanimao autorov prigovor mojim tvrdnjama, da ima fizičara, koji misle, da mogu ujedno nijekati načelo uzročnosti i slijediti načelo inercije i da ima aristotelovaca, koji drže, da u metafizici mogu slijediti Aristotelovo načelo gibanja, a u fizici fizičko načelo inercije. Kusić misli da tu nema nikakva protuslovlja. Ali on netočno prikazuje stvari. Glede fizičara, metodički nisam najprije suočavao Aristotelovo načelo gibanja fizičkom načelu inercije nego profizičko načelo uzročnosti, kako sam ga ja defimirao: svaka stvarna promjena nekoga bića pretpostavlja dinamički dodir toga bića s nekim drugim bićem. U knjizi sam nastojao pokazati, da fizičko načelo inercije logički slijedi iz primjene profizičkog načela uzročnosti na gibanje fizičkih tjelesa: nelogično je dakle prihvaćati fizičko načelo inercije, a odbijati profizičko načelo uzročnosti. Nadalje, u svome pisanju o nekim aristotelovcima nisam suprotstavljao Kusićevo načelo gibanja: »sve što se giba — giba se od Drugoga« (veliko slovo) — tako ne glasi Aristotelovo načelo gibanja — nego Aristotelovo načelo gibanja: sve što se giba — giba se od drugoga (malo slovo) fizičkom načelu inercije. Između ta dva osnovna načela postoji razlika dvaju vrlo različitih svjetova u njihovim logičnim implikacijama. Budući da je kršćanska filozofija i teologija bila izgrađena na Aristotelovu načelu gibanja kao na svome temelju, naravna je podloga kršćanskog pogleda na svijet doživjela potpuni slom u modernom svijetu. Prema fizičkom načelu inercije svako se tijelo nalazi svojom vlastitom snagom i silom ili u stanju relativnog mirovanja ili relativnog jednolikog gibanja u pravcu. Iz jednolikog dakle gibanja nekog tijela nije moguće zaključiti na djelovanje nekoga drugoga tijela na prvo tijelo. Ova jednostavna fizička istina izgleda u sebi vrlo nevina, ali ona je od izvanred-

no dalekosežnih posljedica za ljudsku spoznaju samoga sebe i svijeta. Iz Aristotelova bi pak načela gibanja slijedilo, da neko tijelo u jednolikom gibanju biva gibano od nekoga drugoga tijela. Logički dakle nije moguće ujedno slijediti Aristotelovo načelo gibanja i fizičko načelo inercije. Aristotelu dakako nije bilo poznato načelo inercije. Ali njegov je ugled tokom stoljeća proizveo tako snažnu filozofsku tradiciju, od koje se je bilo teško oslobađati. U gimnaziji sam imao dvojicu zaista odličnih profesora matematike, fizike i filozofije: oni su u predavanju fizike slijedili načelo inercije, a u predavanju filozofije Aristotelovo načelo gibanja.

Ali ako je premisa kriva, onda je i logički izvod iz te premise kriv. Jednome dakle Aristotelovcu neće ništa logički pomoći, ako u Aristotelovu načelu gibanja izraz od »drugoga« piše velikim slovom mjesto malim. To se tada pretvara i preokreće u krivo poimanje božanstva. Kad bi to načelo gibanja sadržavalo u sebi svoju stvarnu vrijednost, onda bi ljudske osobe predstavljale neke žive marionete, a ne žive i odgovorne osobe. Tada bi proсна molitva, ako bi nas i u tome netko drugi pomicao, bila jedino moguće sredstvo u svladavanju prirodnih sila. Da dakle na Aristotelovu načelu gibanja nije moguće izgraditi neku vjerodostojnu metafiziku — to bi trebalo biti jasno.

Ljudska osoba posjeduje dva različita izvora spoznaje: neposredno umno zrenje stvari i sjetilno zapažanje. Aristotel nije bio teoretski svjestan neposrednih umnih zrenja, ali je bio svjestan pojmova. Međutim, on je ova dva različita izvora čovjekove spoznaje projicirao u same stvari: ono što odgovara općim pojmovima, to čini supstanciju, bit, supstancijalnu bit stvari; ono pak što odgovara sjetilnom zapažanju, to predstavlja takozvanu prvu materiju u stvarima. Ali pojam Aristotelove supstancije ne možemo primijeniti ni na jedno fizičko tijelo bez unutarnjih protuslovlja. U kontekstu ovih misli napisao sam u knjizi, da danas nitko od fizičara, kemičara ili biologa ne zastupa više Aristotelov hilemorfizam. To ne zastupa ni paleontolog T. de Chardin ni biolog H. Driesch. Neki marksisti također razlikuju u svakome biću njegov oblik i sadržaj, ali odatle ne slijedi, da oni zastupaju hilemorfizam. Poznato je također fizičko načelo simetrije, ali fizičari su daleko od toga, da bi fizička tjelesa promatrali sastavljena od Aristotelove supstancijalne forme i prve materije. Budući da i ja zastupam sastavljenost živih bića od dvaju različitih bitaka, onda bih i ja po istoj logici prihvaćao Aristotelov hilemorfizam.

Neki mi je mladi profesor teologije, koji je doktorirao iz teologije ravno u Rimu, pisao: zašto pišete o hilemorfizmu uopće, do toga više nitko ništa ne drži osim po kojega kat. svećenika. Međutim, morao sam pisati i o tome, jer su se i ovdje u Americi i u Evropi neki svećenici, a ovdje u Americi i neki civili nekatolici pozivali na Aristotela, a ovdje u Americi još više na Tomu Akvinskoga (jer se tendenciozno nastoji prikazati borba protiv pometnuća isključivo katoličkom borbom) da bi obranili praksu pobačaja u načelu. Stoga sam relativno dosta prostora u knjizi posvetio tome, da bih dokazao neodrživost Aristotelove nauke u naknadnom očovječenju ljudskog zametka. Zbog toga mi je vrlo žao, da o tome Kusić u svome prikazu nije rekao ni jedne riječi, premda postavlja opću tvrdnju, da u postavljene probleme nisam pobliže ulazio. To bi

svakako bilo bolje i vrednije za čitatelje nego iznositi neku obranu Aristotelova hilemorfizma i njegova načela o gibanju.

Nimalo u to ne sumnjam, da je autor pisao s najboljom namjerom i zaista iz prijateljskih osjećaja i ja sam mu za to vrlo zahvalan. Nisam ni posve nezadovoljan s njegovim prikazom, ali ipak mislim, da će objektivni čitatelji vidjeti, da moj osvrt ima svoje logično opravdanje u stvari.

OSVRT NA ODGOVOR »FIZIKA I METAFIZIKA«

Ante Kusić

Ne volim ulaziti u polemike. Njihov verifikacijski status doživljavam sličnim sa statusom »savjeta«: mudrima ne treba, a nepametni ga ionako ne slušaju. Osim toga, polemika se često izrodi u zajedljivost, a tu — uostalom vrlo konstruktivno — pogađaju Goetheove riječi »zajedljivi kritikant — neuspjeli diletant«. Smatram da dr. Kvirin Vasilj, zbog istih razloga, također ne želi ulaziti u polemike, pa ga molim da ovaj moj prilog njegovu članku primi u znak prijateljske diskusije.

1. Dr. Vasilj govori: »Knjiga nije koncipirana, kako se je Kusiću činilo, više kao sumarij problematike...: ona je zamišljena i te kako kao dosta detaljna obradba očovječenja ljudskog zigota... Knjiga je zamišljena kao podulji polisilogizam, u kojemu... jedna spoznaja podržava drugu.«

Ja odgovaram: Izraz »detaljna« (obradba očovječenja) vrlo je ras-tezljiv, pa pisac ima pravo smatrati svoj prikaz detaljnim. S druge strane, ja imam pravo sumnjati da bi to potvrdili oni koji, pošavši od suvremene biologije, od razgranatih antropoloških znanosti, međusobno zauzimaju posve suprotne stavove prema medicinskim, socijalnim, eugenetskim, etičkim, ekonomskim, evolucijskim motivacijama planiranja obitelji, određivanja trenutka začeća, definiranja pobačaja. Razlog za takvu suprotnost stavova treba, između ostalog, tražiti i u neslaganju oko same definicije začeća. O tome piše moralist Häring: »U ovom trenutku još nije objašnjeno, da li kao začeće treba označiti trenutak spajanja jajeta sa spermom ili početak razvoja novog života — spojena s kolanjem majčine krvi.« (B. Häring, *Das Gesetz Christi*, 3. Band, str. 219). Kao katolički vjernici slijedimo u toj stvari učenje Katoličke Crkve. Kao mislioci, koji moraju voditi računa o »znanstveno-filozofskim« pogledima na to pitanje, moramo se što je moguće više, šire i dublje, usmjeriti na pojedinačne i konkretne elemente »kompletne indukcije«, da bi nam eventualni polisilogizam imao logičku uvjerljivost.